

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕПТОНІМІВ ТА ЇХ ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ СУМІЖНИХ КАТЕГОРІЙ

У статті розглянуто деякі теоретико-методологічні засади ептонімів і визначено диференційні ознаки ептонімів та суміжних із ними категорій в українській та англійській мовах. Актуальність дослідження визначається необхідністю висвітлення питання про статус ептонімів в англійській мові. Метою є створення цілісної концепції, яка б розкривала модифікацію і трансформацію цих одиниць. Завдання: окреслити теоретичні питання, що виникають під час вивчення ептонімів та суміжних із ними категорій.

Ключові слова: ептоніми, фразеологія, печатка авторства.

Решетова А. С. Теоретико-методологические основы эпонимов и их дифференциальные черты смежных категорий. В статье рассмотрены некоторые теоретико-методологические основы эпонимов и определены дифференциальные черты эпонимов и смежных с ними категорий в украинском и английском языках. Актуальность исследования определяется необходимостью освещения вопроса о статусе эпонимов в английском языке. Целью является создание целостной концепции, которая раскрывала бы модификацию и трансформацию этих единиц. Задание: очертить теоретические вопросы, которые возникают во время изучения эпонимов и смежных с ними категорий.

Ключевые слова: эпонимы, фразеология, печать авторства.

Reshetova A. S. Theoretical and methodological principles of eponyms and their differential features from related categories. The article deals with some theoretical and methodological principles of eponyms, and it was determined differential features of eponyms from other related categories in the Ukrainian and English languages. Relevance of the article is determined with necessity to highlight a status of eponyms in English, which are often called as "winged words". A goal of the article is to create an integral conception which can disclose a modification and transformation of these units, to understand the difference between related categories. An object of the article is to describe theoretical issues which arise while studying eponyms and related to them derivative categories well-known by the linguists. Such category as «eponyms» is well studied in Ukrainian, but worth studying in English. It is not still regarded as an independent object of research and any theoretical work has not been found. Thus, such research will help in further studying of related categories and, moreover, help to avoid ambiguity. Grounding of advisability for introducing such a category as «eponyms» into English is also considered and can become an innovation for Anglo-Saxon linguistics.

Key words: eponyms, phraseology, authorship stamp.

Поняття «ептоніми» для філології є відносно новим поняттям. Над цільністю його введення досі точаться дискусії. Спробуємо розглянути деякі теоретико-методологічні засади вивчення ептонімів, виокремити та обґрунтувати похідні та диференційні ознаки суміжних з ними категоріями.

Як зазначає В.Д. Ужченко, новими аспектами у фразеологічній науці вважають не тільки нові напрями досліджень фразеологічних одиниць (далі – «ФО»), а й більш фундаментальне висвітлення раніше окреслених, але недостатньо опрацьованих питань [5: 430], до яких, безперечно, належить і вивчення одиниць цитатного походження – крилатих слів/ виразів (далі – «КВ») або ептонімів.

Вираз «крилате слово» походить з античних джерел. Його автором вважається давньогрецький поет Гомер (VIII ст. до н.е.), у поемах якого часто¹ повторюється як образний поетичний засіб зворот *epea pteroenta* – «слова, що злітають із вуст промовця до вух слухача». Видатний перекладач Й.Г. Фосс у 1781 році відтворив цей вираз як «Geflgelte Worte», яке дослівно перекладається з німецької як «крилаті слова». Проте свою популярність вираз здобув після публікації збірника німецького філолога Г. Бюхмана «Geflgelte Worte: Der Zitatenschatz des deutschen Volkes»² («Крилаті слова. Скарбниця цитат німецького народу»).

Не існує чіткого визначення поняття «крилаті слова». Наведемо декілька з них. За класичною «бюхманівською» дефініцією «крилате слово» – це «постійно відтворюваний у широких колах вираз, вислів або ім'я будь-якої мови, історичного автора або літературне походження яких можна прослідкувати або довести» [6: XXIV]. У більш сучасному визначенні А.М. Баранова та Д.О. Добровольського знаходимо: «Крилаті слова – це різні в структурному відношенні стійкі сполучення слів, здебільшого афористичного характеру, джерело виникнення яких (літературне, фольклорне, публіцистичне та ін.) мислиться як загальновідоме» [1: 70]. У німецько-російському словнику наведено таке визначення: «Крилаті слова – широкоживані влучні слова, образні вислови, висловлювання історичних осіб, короткі цитати, імена міфологічних і літературних персонажів, що стали загальними, та ін.» [2: 505].

Імовірно через таку термінологічну невизначеність поряд із термінами «крилаті слова» (традиційне «бюхманівське») позначення для одно- та багатолексемних одиниць із знаком авторства) та «крилаті вирази/вислови» (багатолексемні утворення цитатного характеру), дослідники почали використовувати: крилаті одиниці (С.Г. Шолуженко), ептоніми (Л.П. Дядечко), фразеологічні цитати, літературні цитати (А.П. Коваль, В.В. Коптілова) тощо. Така велика кількість терміноназв частково може бути пов'язана із бажанням дослідників уникнути яскравої образності виразу «крилаті слова», що загалом невласлива лінгвістичним термінам.

Досить удалим у цьому контексті видається нам запровадження українською дослідницею Л.П. Дядечко терміна «епонім» як гіпероніму для одиниць різних структурних рівнів із «печаткою авторства» [3: 139]. По-перше, як указує авторка, цей термін утворений за моделлю, що є продуктивною в лінгвістиці. По-друге, він легко включається в дериваційні зв'язки, що надало можливість дослідниці створити цілу систему термінопозначень для практичного опису подібних одиниць: ептонімія – явище збереження «відбитка авторства» у семантичній структурі слова/виразу, ептомний – крилатий, ептономізація – процес перетворення слова чи виразу у крилатий, деептонімізація – процес втрати статусу крилатого, ептологія – дисципліна, що вивчає ептоніми, ептографія – наука, яка займається створенням ептонімічних словників і т.д. [3: 140-141]. Наведені терміни ще не є загальноприйнятими,

1 55 разів в «Іліада» та 59 разів в «Одісея»

2 Електронний варіант книги в оригіналі можна знайти на сайті — <https://archive.org/stream/geflgelteworted05bcgoog#page/n6/mode/2up>

проте вони вже зустрічаються у багатьох сучасних публікаціях, у тому числі й зарубіжних.

Л.П. Дядечко врахувала також проблему диференціації різних типів мовних штампів та утворень цитатно-афористичного характеру. КВ, або епоніми, – це різноструктурні, стійкі, культурно марковані одиниці, часто афористичного характеру, які утворюються в мовленні при відносному збереженні зв'язку з першоджерелом (автором або тестом). Вони відрізняються від паремій (прислів'їв та приказок) генетично (мають певного автора), а від цитат та афоризмів – функціонально-семантично (широка вживаність; значення, відмінне від вихідного, – часто переносне, образно-символічне) та структурно (їхній склад, як правило, закріплений та не залежить від волі того, хто цитує) [4: 25].

КВ в англосаксонській лінгвістиці до сих пір не розглядається як самостійний об'єкт опису: не виявлено жодної теоретичної роботи англійською мовою, присвяченої цій темі, і, як результат, – КВ, набувши в англійській мові достатнього поширення, не відобразили належним чином у лексикографічних виданнях. Вони традиційно включені в різноманітні словники – цитат, ідіом, алюзій, прислів'їв і т.д. [Patridge 1985; Farkas 2002; Knowles 2004; Siefring 2004; Shapiro 2006; Stone 2006; Master 2007]. Якщо КВ в англійській мові мало досліджені, то поняття «ептоніми» взагалі не розглядається.

Щоправда в підручнику німецької дослідниці Сільвії Які (*Sylvia Jaki*) «Phraseological Substitution in Newspaper Headlines: “More than Meats the Eye”» (2014) присвячено окремий розділ ФО та їхньої модифікації.

Центральною категорією ФО вважають *ідіоми*, які також згадуються як фраземи або ідіоматичні вирази (*expressions idiomatiques/figees*). На відміну від попередньої категорії, прислів'я, за визначенням німецького філолога Гаральда Бургера (*Harald Burger*), становлять певні мікротексти і, відповідно, не повинні бути текстуально адаптовані до певного контексту (в оригіналі це звучить наступним чином: *proverbs constitute proper micro-texts and hence do not have to be textually adapted to a specific context*) [7:106]. До наступної категорії відносять крилаті слова¹, заголовки і лозунги. Як стверджує Гаральд Бургер, заголовки і лозунги можуть легко віднести до категорії крилатих слів, оскільки вони мають «*a unique source*» («єдине джерело»). Під «єдиним джерелом» розуміють зв'язок між власними назвами книг, фільмів, пісень і т.д. та певним першоджерелом. Тобто автор і джерело є відомим. Наведемо декілька прикладів: знамениту фразу Вінстона Черчіля «*Blood, toil, tears, and sweat*» – використовують як заголовки книг або газет; «*in Frailty, thy name is woman!*» – фраза з «Гамлет» У. Шекспіра часто використовується в журналах. За Л.П. Дядечко такий зв'язок називається «відбитком авторства» і такі вирази/вислови можна назвати «ептонімами».

Наведені в цій статті диференційні ознаки можуть служити уникненню двозначності, також вони повинні стати в пригоді при подальшому вивченні досліджуваних одиниць.

1 Часто перекладають як «catch phrases»

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баранов А. Н.** Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с.
2. **Большая советская энциклопедия**: в 30-и томах / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1973. – Т. 13. – 608 с.
3. **Дядечко Л. П.** Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность / Л. П. Дядечко. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченко, 2002. – 290 с.
4. **Дядечко Л. П.** Крилаті слова в російській мові: системно-функціональний та лексикографічний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Дядечко Людмила Петрівна. – К., 2003. – 34 с.
5. **Ужченко В. Д.** Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
6. **Büchmann G.** Geflygelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes / [ges. und erl. Von G. Vöschermann, fortges. von W. Robert-tornow]. – 19. Vermehrte und verbes. Auf. – Berlin : Haude & Spener'sche Buchhandlung, 1898 – 761 s.
7. **Harald Burger.** Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen (Grundlagen der Germanistik (GrG), Band 36) – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. – 106 s.

Решетова Альона Сергіївна – аспірант, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, НАН України, вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна.

Тел. +38 0631846125

E-mail: asayko@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-6564-7911>

Reshetova Alona Sergiivna – Postgraduate student, Institute of linguistics named after O.O. Potebnja, NAS of Ukraine, Grushevskogo str., 4, Kyiv, 01001, Ukraine.